

Tuusula

Kellokosken ruukin arkistoseelvitys ja tarkkuusinventointi

Ulrika Kögäs

Arkisto- ja rekisteritiedot

Kunta:	Tuusula
Muinaisjäännös:	Kellokoski ruukki (1000014713)
Tutkimuksen laatu:	Arkist selvitys ja tarkkuusinventointi
Ajoitus:	Uusi aika (1795→)
Peruskartta:	204407
Koordinaatit (YKJ)	Tutkimusalueen keskipiste pkoo: 6714860, ikoo: 3396130
ETRS-TM35FIN -tasokoordinaatit:	Tutkimusalueen keskipiste N: 6712043, E: 396004
Tutkimuslaitos:	Museovirasto, rakennushistorian osasto (MV/RHO)
Tutkija:	FM Ulrika Köngäs
Apulaistutkija:	HuK Eeva Pettäy
Kenttätyöaika:	27.–29.10.2010
Tutkitun alueen laajuus:	Tutkimusalue noin 5000 m ²
Rahoittaja:	Tuusulan kunta (50%) ja Kiinteistö Oy Kellokosken tehtaat (50%)
Tutkimuskustannus arvio:	7250 €
Digitaalikuvat:	MV/RHO 218004: 1-30
Löydöt:	KM 2010079:1
Asiaa koskevat MV:n lausunnot:	Diaari nro. 295/304/2010 Diaari nro. 273/304/2010
Tutkimushistoria:	Härö, E. 1983: Marieforsin (Kellokosken) ruukki. Ruukki-inventointiaineisto. MV/RHOA. Härö, M. 1886: Tuusulan kulttuurimaisema ja rakennettu ympäristö. Kulttuurihistoriallinen inventointi. Tuusulan kulttuurimaisema ja rakennuskanta. Inventointiraportin luonnos. Tuusulan kunta 2005. Vuoristo, K. 2009: Tuusulan historiallisen ajan muinaisjäännösinventointi 4.-15.5.09. Inventointiraportti. MV/RHOA
Alkuperäinen raportti:	Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto (MV/RHOA)
Kopiot (2 kpl):	Tuusulan kunta Kiinteistö Oy Kellokosken tehtaat

Tiivistelmä

Tuusulassa Kellokosken ruukin alueella on tarkoitus kunnostaa alueella sijaitsevat pilaantuneet maakerrokset. Puhdistus on tarkoitus tehdä neljällä eri osa-alueella, joista osa-alueen 1 länsiosa on muinaismuistolain rauhoittamaa muinaisjäännösalueetta. Osa-alueella 1 pilaantuneen maaperän kunnostus on suunnitelmissa tehdä joko massanvaihhdolla tai eristämällä haitta-aineet paikoilleen. Koska muinaisjäännösalueelle todennäköisesti kohdistuu maanmuokkaustöitä, suoritettiin paikalla tarkkuusinventointi, jota edelsi arkistoselvitys. Tutkimusten tarkoituksena oli määrittellä mahdollinen jatkotutkimuksen ja arkeologisen valvonnan tarve maanmuokkaustöiden yhteydessä. Tutkimuksen tilasi ja sen kustannuksista vastasi Tuusulan kunta ja Kiinteistö Oy Kellokosken tehtaas.

Tutkimuksen yhteydessä käytiin läpi Kellokosken ruukin aluetta käsittelevät historialliset kartat ja arkistoaineisto, joiden avulla tarkasteltiin ruukin maankäytön historiaa ja arvioitiin mahdollisten säilyneiden rakenteiden sijaintia tutkimusalueella. Lisäksi joen länsirannalla suoritettiin tarkkuusinventointi. Tarkkuusinventoinnissa maanpäälle erottuvat rakenteet kartoitettiin ja alueelle kaivettiin koekuoppia mahdollisten maanalaisten kulttuurikerrosten ja rakenteiden selvittämiseksi. Alueelta kartoitettiin 14 betonirakenteista varastorakennusta sekä 2 mahdollista sortunutta varastorakennusta. Varastorakennukset ovat rakennettu 1900-luvun alussa. Koekuopista ei havaittu selviä rakenteita tai kulttuurikerroksia. Viitteitä mahdollisista arkeologisesti mielenkiintoisista kerroksista tai rakenteista havaittiin koekuopista 2 ja 3.

Peruskarttaote

Tuusula, Kellokosken ruukki

Tutkimusalue on merkitty karttaan punaisella alueella.

Sisällysluettelo

Arkisto- ja rekisteritiedot	2
Tiivistelmä	3
Peruskarttaote	4
Sisällysluettelo	5
1 Johdanto	6
2 Ympäristö	8
3 Historiallinen tausta	9
3.1 Ruukin perustaminen	9
3.2 Ruukki jatkaa toimintaansa omistajan vaihdoksista ja tulipaloista huolimatta	10
3.3 Ruukin uusi laajenemisen ja kehittymisen aikakausi	15
4 Tarkkuusinventointi	19
4.1 Inventointimenetelmät	19
4.2 Inventointihavainnot	21
5 Tulokset	34
6 Lähteet	36

Liitteet:

1. Digitaalikuvaluettelo
2. Löytöluettelo
3. Kartat

Kannen kuva: Kellokosken tehdas 1900-luvun alussa. Kuva lähde: Kansalliskirjasto, pienpainatteet, Kellokosken tehdas.

1 Johdanto

Tuusulassa Kellokosken ruukin alueella on tarkoitus kunnostaa alueella sijaitsevat pilaantuneet maakerrokset. Puhdistus on tarkoitus tehdä neljällä eri osa-alueella, joista osa-alueen 1 länsiosa on muinaismuistolain rauhoittamaa muinaisjäännösalueetta. Osa-alueella 1 pilaantuneen maaperän kunnostus on suunnitelmissa tehdä joko massanvaihdolla tai eristämällä haitta-aineet paikoilleen. Koska muinaisjäännösalueelle todennäköisesti kohdistuu maanmuokkaustöitä, suoritettiin paikalla tarkkuusinventointi, jota edelsi arkistoselvitys.

Kellokosken (Marieforsin) ruukki aloitti toimintansa vuonna 1795 ja teollinen toiminta paikalla jatkui 1970-luvulle asti. 1800-luku oli Kellokoskella toistuvien tulipalojen ja vararikkojen aikaa. Ruukki paloi vuosina 1813, 1858 ja 1989¹. Vastuksista huolimatta toiminta ruukilla jatkui lähes keskeytyksettä. Ruukin rakennusten toiminnallinen ryhmitys on säilynyt 1800-luvun alusta pääpiirteiltään samana. Kosken itärannalla on sijainnut pääosa ruukin tehdasrakennuksista. Nykyisin itärannalla olemassa olevien rakennusten kohdalla ei todennäköisesti ole säilynyt jäänteitä vanhimmista rakennuksista². Sen sijaan ruukkialueen länsiosissa, joen länsirannalla on säilynyt maanpinnalle erottuvia varastorakennuksia sekä mahdollisesti muita maan alla olevia rakenteita³. Lisäksi patoaltaassa on mahdollisesti säilynyt vedenalaisia vanhoja patorakenteita⁴.

Tutkimus piti sisällään arkistoselvityksen ja joen länsirannalle kohdistuneen tarkkuusinventoinnin. Tutkimusten tarkoituksena oli selvittää ruukkialueen maankäytön historiaa ja arvioida onko tutkimusalueella joen länsirannalla mahdollisesti säilynyt maanalaisia ruukin varhaisvaiheisiin liittyviä rakenteita. Arkistoselvityksen ja tarkkuusinventoinnin perusteella voidaan arvioida myöhempi mahdollinen jatkotutkimuksen tarve. Tutkimuksen tilasi ja sen kustannuksista (7250 €) vastasi Tuusulan kunta ja Kiinteistö Oy Kellokosken tehtaas. Tutkijana toimi FM Ulrika Köngäs. Tarkkuusinventoinnissa apulaistutkijana toimi HuK Eeva Pettäy.

Kellokosken ruukki on inventoitu Museoviraston vuonna 2009 tekemässä Tuusulan historiallisen ajan muinaisjäännösinventoinnissa (Vuoristo 2009). Kellokosken ruukin alue muodostaa merkittävän historiallisen ja rakennushistoriallisen kokonaisuuden. Ruukkia on käsitelty lisäksi Tuusulan kunnan kulttuurimaisema- ja rakennuskantainventoinneissa⁵ sekä eri julkaisuissa. Kellokosken ruukki ympäristöineen on luokiteltu myös valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi (RKY) Museoviraston RKY-inventoinnissa.

¹ Tenkanen 2005: 18

² Vuoristo 2009: 17

³ Vuoristo 2009: 17

⁴ Tenkanen 2005: 15

⁵ Härö 1986, 1988, Tuusulan kulttuurimaisema ja rakennuskanta, inventointiraportin luonnos 2005

Tutkimuksen lähdemateriaali koostui kirjallisuuden lisäksi pääosin Kansallisarkiston (KA) eri kokoelmien sekä Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkiston (ELKA) ruukkialuetta esittävistä vanhoista kartoista sekä kohdetta käsittelevistä tutkimusraporteista. Lähdemateriaalin avulla selvitettiin ruukin alueen maankäytön historiaa ja tutkimusalueella mahdollisesti sijaitsevien maanalaisten arkeologisten kerrosten ja rakenteiden säilyneisyyttä. Arkistoseelvityksen jälkeen tutkimusalueella ruukkialueen länsiosassa suoritettiin kolmen päivän mittainen tarkkuusinventointi. Alueelta kartoitettiin kaikki maanpinnalle näkyvät rakenteet. Alueella sijaitti 14 betonirakenteista varastorakennusta, sekä kaksi mahdollista sortunutta varastorakennusta. Paikalta havaittiin myös muutama 1900-luvun rakennuksen betoniperustus. Lisäksi alueelle kaivettiin koekuoppia mahdollisten maanalaisten kulttuurikerrosten ja rakenteiden selvittämiseksi. Selviä kulttuurikerroksia tai rakenteita koekuopista ei havaittu, mutta viitteitä mahdollisista arkeologisesti mielenkiintoisista kerroksista havaittiin koekuopista 2 ja 3.

Haluamme kiittää sujuvasta yhteistyöstä sekä käytännönasioiden hoitumisesta Kiinteistö Oy Kellokosken tehtaita ja Tuusulan kuntaa.

Kuva 1 Patoallas ja itärannan tehdasrakennuksia. Kuva: U. Köngäs 2010.

2 Ympäristö

Kellokosken taajama muodostuu entisen ruukin alueen tiiviistä ytimestä sekä sen ympärille levittäytyneestä pientaloasutuksesta. Koillisessa on vastassa Mäntsälän raja, idässä ja etelässä taajamaa reunustavat peltoaukeat.⁶ Kellokosken sairaala ja ruukki muodostavat Keravanjoen molemmin puolin jakaantuneen taajaman ytimen, jonka ympärille levittäytyy pientaloasutus.⁷

Jokilaakso on ruukin kohdalla syvä ja kapea. Kosken läpi johtava pato on korkea ja sen yläpuolella oleva patoallas suurehko. Teollisuusrakennuksia sijaitsee kosken molemmilla puolilla.⁸ Tutkimusalueen pohjoispuolella sijaitsee vuonna 1800 rakennettu puukirkko. Kirkkoa on korjattu perusteellisesti vuosina 1930 ja 1951. Tutkimusalueen länsipuolella on ruukin entisiä työväenasuntoja. Säilyneet rakennukset ovat useammalle ruokakunnalle tarkoitettuja kasarmeja 1800-luvulta.⁹

Tutkimusalueella sijaitsee muutama 1900-luvulla rakennettu rakennus. Joen rannassa rakennusten lomassa maasto on tasaista. Lännessä maasto nousee ruukin entisten työväenasuntojen piholle. Alueella oli maastotöiden aikaan runsaasti kasvillisuutta, mikä paikoittain haittasi maanpinnan muotojen havainnointia. Lehtipuuvaltaisella alueella kasvoi etupäässä heinää, takiaisia ja nokkosia.

Kuvat 2 - 3 Yleiskuvia tutkimusalueelta joen länsirannalta. Kuvat: U. Köngäs 2010.

⁶ Tuusulan kulttuurimaisema ja rakennuskanta, inventointiraportin luonnos 2005: 18

⁷ Tuusulan kulttuurimaisema ja rakennuskanta, inventointiraportin luonnos 2005: 128

⁸ Härö 1988:44

⁹ Härö 1988: 44

3 Historiallinen tausta

3.1 Ruukin perustaminen

Kellokosken eli Marieforsin ruukki sai alkunsa, kun vuorikollegio myönsi toukokuussa 1795 Koskenkylän (Forsbyn) ruukin omistajalle Lars Falckille luvan siirtää Koskenkylän ruukilta Kellokoskelle vasaran ja kaksi ahjoa. Koskenkylän ruukkia oli haitannut pääasiassa hiilen puute, joka johti Koskenkylän ruukin toisen kankirautavasaran siirtämiseen.¹⁰ Kellokoskea pidettiin hyvänä ruukin paikkana kosken vesivoiman sekä ympäröivien metsien vuoksi. Myös ruukkialueen eteläpuolelta kulkeva 1600-luvun lopussa rakennettu Mäntsälän eli Helsinki-Heinolan maantie tarjosi hyviä kulkuyhteyksiä.¹¹ Kellokosken ruukin paikan omisti Kellokosken (Klockfors) rälssitilan omistaja Lars Olof Nysten, ja jo samana vuonna Falck myi ruukin privilegion Nystenille, joka hoiti ruukin rakentamisen paikalle. Ruukin nimeksi annettiin Nystenin vaimon Maria Justina Solitanderin mukaan Mariefors.¹²

Koskessa sijaitsi jo aikaisemmin jauhomylly ja saha. 1600-luvun lopulle periytyvää myllyä käyttivät Järvenpään ja Tuomalan kylien talot sekä Vanhankylän kartano. Ruukki rakennettiin myllyn paikalle ja vanha mylly siirrettiin joen vastarannalle. Saha koskelle rakennettiin vuonna 1775 silloisen Kellokosken rälssitilojen omistajan Erik Olanderin toimesta.¹³ Kellokoskella oli 1700-luvun lopussa ruukin, sahan ja myllyn lisäksi myös muita pienempiä teollisuuslaitoksia. Olander oli rakennuttanut paikalle kaksi tervauunia vuonna 1775 sekä punamultasulattamon ja tiiliuunin kuivatuslatoineen. Kellokosken tilalla toimi 1700-luvulla myös krouvi. Vuosisadan taitteessa pienimuotoinen tiilitehdas ja tervauunit olivat jo rappeutuneet. 1800-luvun alusta on lisäksi mainintoja Kellokoskella toimineesta nahkurinverstaasta sekä kiviastioiden valmistamosta.¹⁴

Kellokosken ruukille myönnettiin 600 kippuntan taontaoikeus, jonka päälle lisättiin 90 kippuntaa rälssivapaata taontaa. Kippunta oli ruotsalainen kaivostoimintaan liittyvä mittajärjestelmä, takkirautapainon kippunta oli noin 194,5 kg. Raaka-aine ruukkiin tuotiin Ruotsista Noran, Linden ja Vesterbergin vuorikunnista. Nysten sai vuonna 1797 rakennusluvan nippu- ja naulavasarakajalle ja pian ruukille myönnettiin manufaktuurioikeudet. Kellokosken ruukilla valmistettiin pääasiassa kirveitä, nauvoja ja

¹⁰ Härö 1982 & 1983

¹¹ Härö 1988: 17, Härö 1986: 30

¹² Härö 1983

¹³ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 12-15, Laine 1948: 400-402, Peltovuori 1975: 121

¹⁴ Peltovuori 1975: 151-152, Honkanen 2002: 25

vasaroita. Vuonna 1800 ruukilla työskenteli 24 henkilöä. Nystenin aikana ruukille rakennettiin myös kirkko, joka sai oman saarnaajan.¹⁵

3.2 Ruukki jatkaa toimintaansa omistajan vaihdoksista ja tulipaloista huolimatta

Vaikka Kellokosken ruukin alkua oli lupaava, ei ruukki tuottanut toivottavaa voittoa ja Nysten oli konkurssissa. Ruukin otti haltuun porvoolainen kauppias ja laivanrakentaja Johan Solitander vuonna 1803. Kellokosken ruukki oli pysähdyksissä Suomen sodan aikaan 1808–1809 ja jatkoi toimintaansa taas, kun sota loppui ja ruotsalaista takkirautaa oli taas saatavilla.¹⁶ 1820-luvulla ruukilla valmistettiin muun muassa auroja, kirveitä, lapioita sekä vanne- ja pulttirautaa.¹⁷ Ruukin tuotanto oli 1820-luvun puolivälissä 696 kippunutta. Vajaa neljännes tuotetusta kankiraudasta vietiin Pietariin ja Riikaan, loput myytiin Suomessa, samoin kuin taontatyöt.¹⁸

Kellokosken ruukilla roihusi vuonna 1813 tulipalo. Tulipalon jälkeen laadittujen palovakuutusasiakirjojen perusteella saadaan kuva 1800-luvun alun ruukkimiljööstä. Kellokosken itärannalla sijaitsivat tuotantorakennukset: kankivasarapaja, hiilihuone ja rauta-aitta. Lautarakenteinen vasarapaja oli noin 27x12 m kokoinen ja sen sivulla oli viisi vesiratasta, kankirautavasara ja sen kaksi ahjoa, nippuvasara ja kaksi naulavasaraa. Kullakin vasaralla oli oma ahjonsa ja palkeensa. Vuonna 1797 rakennettu hiilihuone oli noin 29x13 m kokoinen varhopatsarakenteinen puurakennus. Vasarapajan koillispuolella sijaitsi ruukinkartano. Ruukinkartanon alue piti sisällään neliömäisen aidatun pihan, jonka ympärillä oli päärakennus, konttorirakennus, kaksi kulmarakennusta, rauta-aitta, kolme aittaa ja halkoliiteri. Kartanopihan itäpuolella oli karjapiha ja yrttitarha. Nykyisen Kellokosken sairaalan alueella sijaitsi seppien asuinrakennukset, navetat, saunat ja savipaja.¹⁹

Kosken länsirannalla sijaitsi mylly ja saha. Hirsissä myllyssä oli kaksi kiviparia. Saha oli lautarakenteinen. Länsirannalla sijaitsi myös ruukinkirkko sekä ruukin puusepän ja kirvesmiehen asunnot.²⁰

¹⁵ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 14-15,225, Härö 1983, Laine 1948: 400-402, Peltovuori 1975: 151, 262

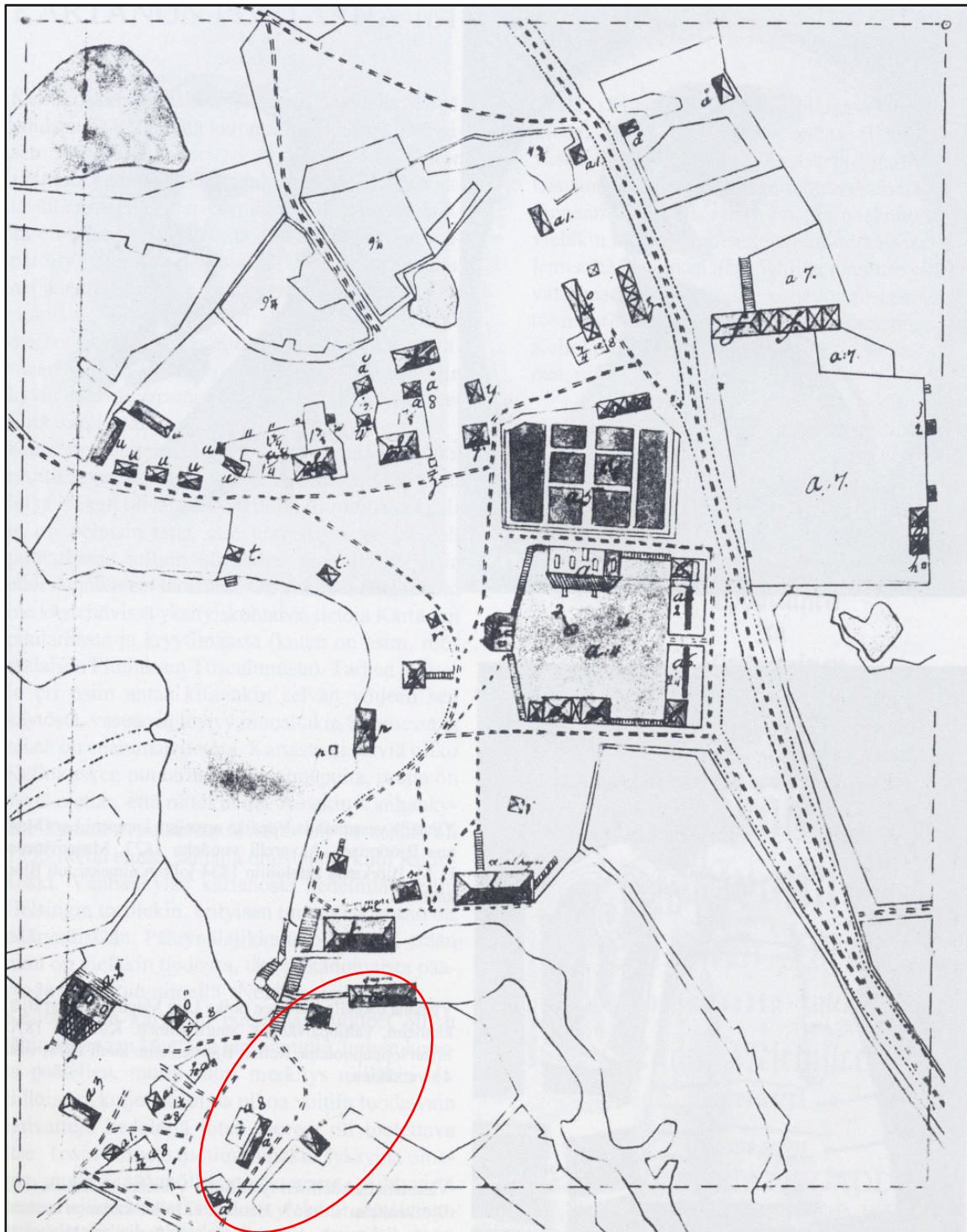
¹⁶ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 16-18

¹⁷ Härö 1983, Laine 1948: 401-402

¹⁸ Rosenberg 1995: 222-223

¹⁹ Härö 1983

²⁰ Härö 1983

Kartta 1 Kellokosken ruukkia ja kartanoa esittävä kartta vuodelta 1814. Vasemmassa alakulmassa näkyy tutkimusalue eli joen länsirannan puoleinen alue. Tutkimusalue on ympäröity karttaan punaisella. Joen rannassa padon vieressä sijaitsevat mylly ja saha, joiden alapuolella on rakennusmestarin talo, sauna ja navetta. Tutkimusalueen pohjoispuolella (kartassa vasemmalla) sijaitsee kirkko ja siihen liittyviä varastorakennuksia sekä nikkarin(?) talo. Joen itärannalla sijaitsivat ruukin tuotantorakennukset sekä ruukinkartano.²¹

²¹ Kartta on julkaistu teoksessa Honkanen 2002: Kellokosken kyläkirja.

Kellokosken ruukin toiminta oli ruukin omistajalle Solitanderille tappiollista. Solitander ajautui vararikkoon ja jätti ruukista konkurssihakenuksen vuonna 1835. Ruotsalainen kauppias Lars Magnus Björkenheim osti Kellokosken ruukin ja maatilan vuonna 1837. Björkenheim omisti entuudestaan ruukkeja Suomessa, mutta hän halusi jatkaa rautatehtailijan uraa Etelä-Suomessa, jossa hän näki olosuhteet ruukkitoiminnalle ja yrittäjyydelle paremmiksi.²²

Björkenheim uudisti ruukkia muun muassa uudella ruukin omalla hiiliuunilla. Aikaisemmin hiili oli ostettu talonpojilta. Rauta tuotiin yhä pääosin Ruotsista, mutta myös kotimaista Vantaan ja Högforsin rautaa käytettiin.²³

Kartta 2 Kellokosken ruukin aluetta esittävä kartta vuodelta 1821. Tutkimusalueella joen länsirannalla sijaitsee mylly ja saha, sekä yksi muu rakennus.²⁴

Vuonna 1856 Björkenheimin poika Robert Björkenheim peri isältään Kellokosken ruukin ja kartanon tiluksineen. Saha ja kankirautapaja paloivat taas vuonna 1858. Molemmat rakennukset rakennettiin uudestaan ja uusi vasarapaja rakennettiin tällä kertaa tiilestä. Robert Björkenheimin uudisti ruukkia ja sai luvan tuotannon lisäämiseksi ja kahden

²² Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 21, 403-404

²³ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009:21-23, Rosenberg 1995: 223-224

²⁴ Karttalähde: KA/Sto kd 79/97

uudenaikaisen franchisecomte-ahjon pystyttämiseksi. Aiemmin tehtaalla olivat olleet suomalaisille ruukeille tyypilliset saksalaiset ahjot. Kellokosken ruukki lienee ensimmäinen Suomessa toiminut ruukki, jossa franchisecomte-ahjot otettiin käyttöön. Uusien ahjojen myötä tuotanto kasvoi 1234 kippuntaan vuodessa. Työmiehiä 1860-luvun alussa ruukilla oli noin 16. Ruukki valmisti muun muassa nauvoja, kirveitä, lapioita, hevosenkenkiä, kuokkia, saranoita, sirppejä, viikatteita ja vasaroita. Suurin osa tuotteista myytiin Suomeen, mutta osa kuljetettiin Riikaan sekä Tallinnaan.²⁵

Kartta 3 (vasemmalla) Kellokoski kuvattuna vuonna 1840 laaditussa kartassa.²⁶

Kartta 4 (oikealla) Kellokoski esitettyä Senaatin kartastossa 1870–1880 -luvulta.²⁷

Vuonna 1863 Björkenheim vuokrasi ruukin tehtaan John Wilhelm Wahrenille. Björkenheim itse keskittyi maatalouteen sekä puu- ja sahateollisuuteen. Hän perusti vuonna 1872 höyrysahan Marielfors Ångsågs Ab:n ja Kaukas Ab:n. Aikaisempaa vesisahaa tehokkaampi höyrysaha jouduttiin kuitenkin lopettamaan jo vuonna 1877 kun saha varten varatut metsät oli kaadettu loppuun. Saha koneistoinen myytiin Helsinkiin Sörnäisten Nuottasaareen. Sahan lisäksi Björkenheim perusti joen itärannalle viinaa valmistavan Marielfors Bränneri Ab:n vuonna 1873.²⁸

Vuonna 1865 ruukin omistajan John Wilhelm Wahrenin isä Axel Wilhelm Wahren osti ruukin. Kauppa ei sisältänyt Kellokosken tilaa ja sahaa, jotka jäivät Björkenheimin omistukseen.²⁹ Ruukista muodostettiin kaupan jälkeen osakeyhtiö Marielfors Bruks Aktiebolag, jonka toimitusjohtajaksi tuli helsinkiläinen kauppias G.F. Stockmann. Jo samana vuonna Wahren myi osuutensa ruukista. Kokonaishinta ruukilla oli noin 120 000 markkaa.

²⁵ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 24-25, Härö 1983, Laine 1948:404-406, Rosenberg 1995: 223

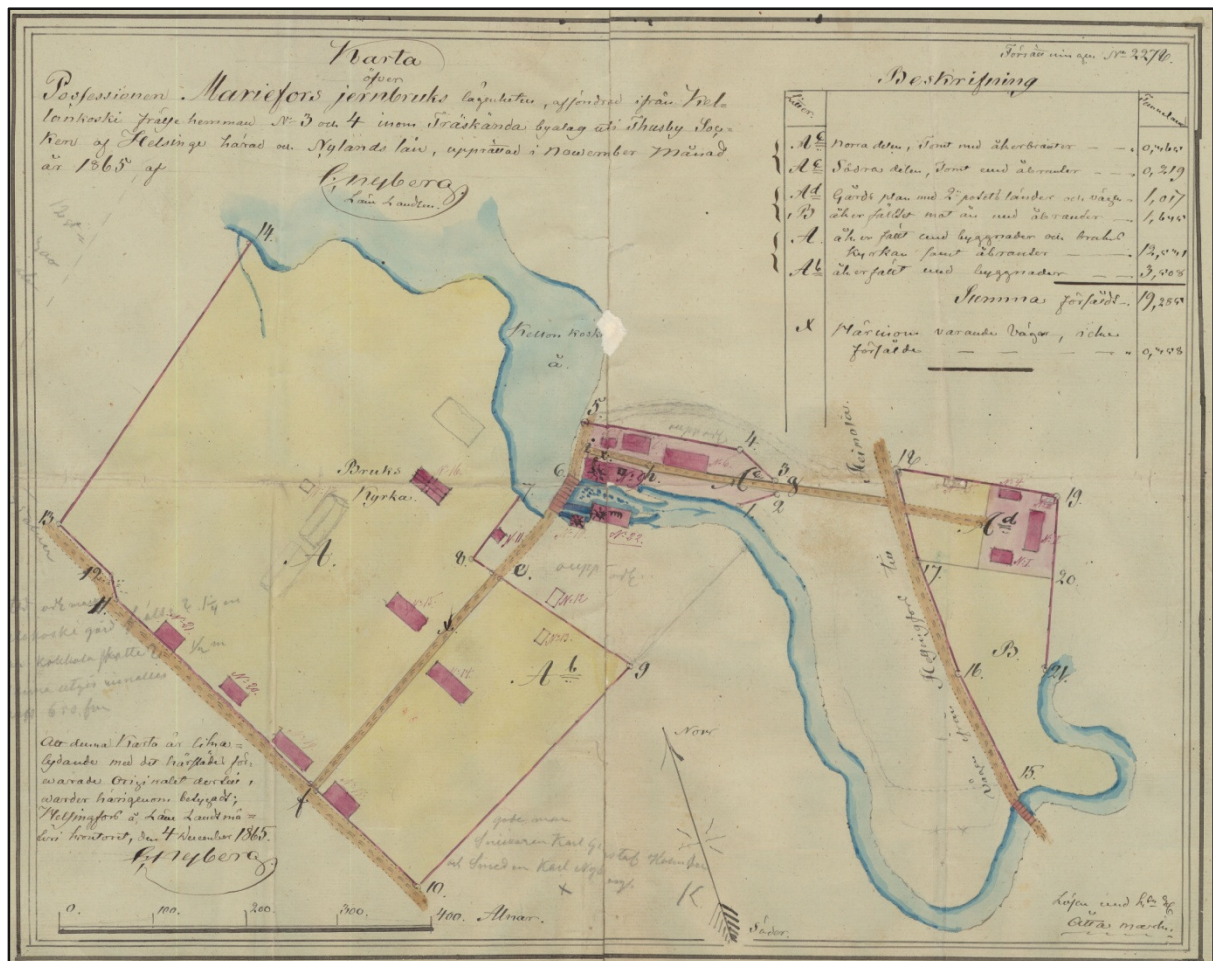
²⁶ Karttalähde: KA/Sto ad 100/219

²⁷ Karttalähde: KA/ Senaatin kartasto X 30 Tuusula.

²⁸ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 27-29, Rosenberg 1995: 228-229, Honkanen 2002: 34

²⁹ Myöhemmin omistajavaihdosten myötä kartanon maat myytiin valtiolle ja vuonna 1913 kartanorakennus ja sen tontti siirtyivät sairaalakäyttöön. (Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 33)

Koska Kellokosken tila ei kuulunut kauppaan, rakennettiin ruukille uusi ruukinkartano ja konttorirakennus teollisuusrakennusten kaakkoispuolelle. Näistä uusista rakennuksista kaksi, Bruna Villan ja Gröna Villan ovat yhä pystyssä.³⁰

Kartta 5 Kellokosken ruukki esitettynä vuonna 1865 laaditussa kartassa. Tutkimusalueella joen länsirannalla sijaitsee myllyn ja sahan lisäksi muutama vain ääriiviivoiltaan hahmoteltu rakennus. Uusi ruukinkartanon paikka näkyy kartassa oikeassa laidassa.³¹

Ruukin tuotanto kohosi 1860- ja 1870-lukujen vaihteessa noin 1485 kippuntaan vuosittain. Kellokosken ruukin tuotteilla oli hyvä maine ja niitä pidettiin hyvälaatuisina. 1870-luvun alussa ruukin tuotantolaitoksia uudistettiin ja franchecomté-ahjot muutettiin lanchashireahjoiksi, lisäksi ahjojen käyttövoimaksi hankittiin höyrykone. Vedenpuute oli haitannut ruukin toimintaa jo kauan. Uusien tuotantolaitteiden myötä ruukin tuotanto kasvoi runsaasti ja 1870-luvun lopulla tuotanto oli noin 3500 kippuntaa vuodessa. Myös työläisten määrä kasvoi ja 1870-luvun puolivälissä ruukilla työskenteli noin 170 henkilöä.³²

³⁰ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 30, Härö 1983, Laine 1948: 406-407

³¹ Karttalähde: ELKA/1053 Kellokoskentehdas Oy nro 2.

³² Härö 1983, Laine 1948: 407-408

Menestys ei kuitenkaan kestänyt pitkään ja Mariefors Bruks Aktiebolag teki vararikon vuonna 1880. Seuraavana vuonna pakkohuutokaupassa kaupan oli koko konkurssipesä:

1. *Osittain kivistä ja puusta rakennettu vasarapaja, jossa oli sakasalainen ahjo, kaksi Lancashire-ahjoa, Lundinin velluuni ja siihen liittyvä kolmisynlinterinen puhalluskone, tuuletin, neljä kankirautavasaraa ja niihin liittyvävesiratas, höyryvasara ja siihen kuuluva höyrykattila*

2. *Puusta rakennettu manufaktuuripaja, johon kuului kymmenen tulisijaa, kaksi nippuvasaraa, ruuvi- ja sorvauskone sekä lisäksi kaksi hiilihuonetta ja kolme muuta varastoa.*

3. *Vanha jauhomylly*

4. *Tilanhoitajan asunto, konttori-, renki-, ja pakarituoarakennukset, talli ja muita ulkorakennuksia.*

5. *Kuusi puusta rakennettua työntekijöiden asuinrakennusta, joissa oli pärekatot sekä rakennuksiin kuuluvat ulkorakennukset.*

6. *Koulurakennus, johon kuuluu mukaan irtaimisto sekä opettajan huone.*

Lisäksi huutokaupassa myytiin muun muassa puu- ja kivihiiltä, polttopuita, tiiliä, kaksi porakonetta, siirrettäviä ahjoja sekä erilaisia paja- ja kuljetustyökaluja.³³

Ruukin osti Waldemar von Frenckell ja jo vuonna 1882 ruukki siirtyi Taalintehtaan entiselle omistajalle Wolter Ramsaylle. Ruukin tuotanto pieneni noin puoleen aikaisemmasta. ja ruukilla työskenteli vuosittain noin 20–30 henkilöä. Ruukki pysyi Ramsay-suvulla vuoteen 1896 asti.³⁴

3.3 Ruukin uusi laajenemisen ja kehittymisen aikakausi

Vuonna 1896 veljekset C. F. Carlander ja John Carlander ostivat Kellokosken ruukin³⁵. Carlanderit siirsivät rautatuotteita ja meijeriastioita valmistaneen tehtaansa Björkbodan ruukilta Kellokoskelle. Björkbodan vanhan tehtaan koneiden ja varastojen lisäksi mukana Kellokoskelle seurasi myös satakunta tehtaan työntekijää. Kellokosken ruukki uusittiin perusteellisesti. Vuonna 1897 ruukkiin kuului viisi kaksinkertaista mellotusahjoa uudenlaisine puhallus- ja jäähdytyslaitoksineen, kaksi vesivoimalla toimivaa harkkavasaraa ja venytysvasara. Raakarauta Kellokoskelle tuotiin Teijon masuunista. Vuonna 1898 ruukin tehdas paloi ja se korjattiin uudelleen.³⁶

Palo nopeutti vanhasta tuotannosta luopumista. Uudet tilavat rakennukset tehtiin pääosin kivistä ja varustettiin uudenaikaisin konein ja laittein.³⁷ Palossa säilynyt vasarapaja jäi osaksi

³³ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 31, Laine 1948: 410

³⁴ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009:32, Härö 1983

³⁵ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009:34

³⁶ Härö 1983, Rosenberg 1995: 226-227

³⁷ Rosenberg 1995: 227

uutta tehdasrakennusta ja se toimi tehtaan osana vielä vuosisadan taitteen jälkeen. Viimeinen vesivasara korvattiin uudenaikaisella koneella vuonna 1905. Kosken länsirannalle rakennettiin uusia työväenasuntoja 1800-luvun lopulla. Myös hiilihuone rakennettiin uudestaan kosken länsirannalle paloturvallisuussyistä. Aikaisemmin hiilihuone oli sijainnut tuotantolaitosten yhteydessä joen itärannalla. Uusi hiilihuone oli L-kirjaimen muotoinen, noin 30 m pitkä puurakennus ja sen ajoluiskat olivat työväenasuntoalueen puolella ylärinteessä. Vuonna 1897 ruukilla työskenteli 120 henkilöä. Kellokosken ruukilla valmistettiin 1900-luvun alussa muun muassa meijeriastioita, rakentamiseen tarvittavia rauta- ja messinkituotteita, kuten kaakeliuunien metalliosia ja saranoita, talouksesineitä, kuten paistinpannuja ja vesisankoja, työkaluja ja paloruiskuja.³⁸ Kuuluisia olivat myös Kellokosken kirveet.³⁹

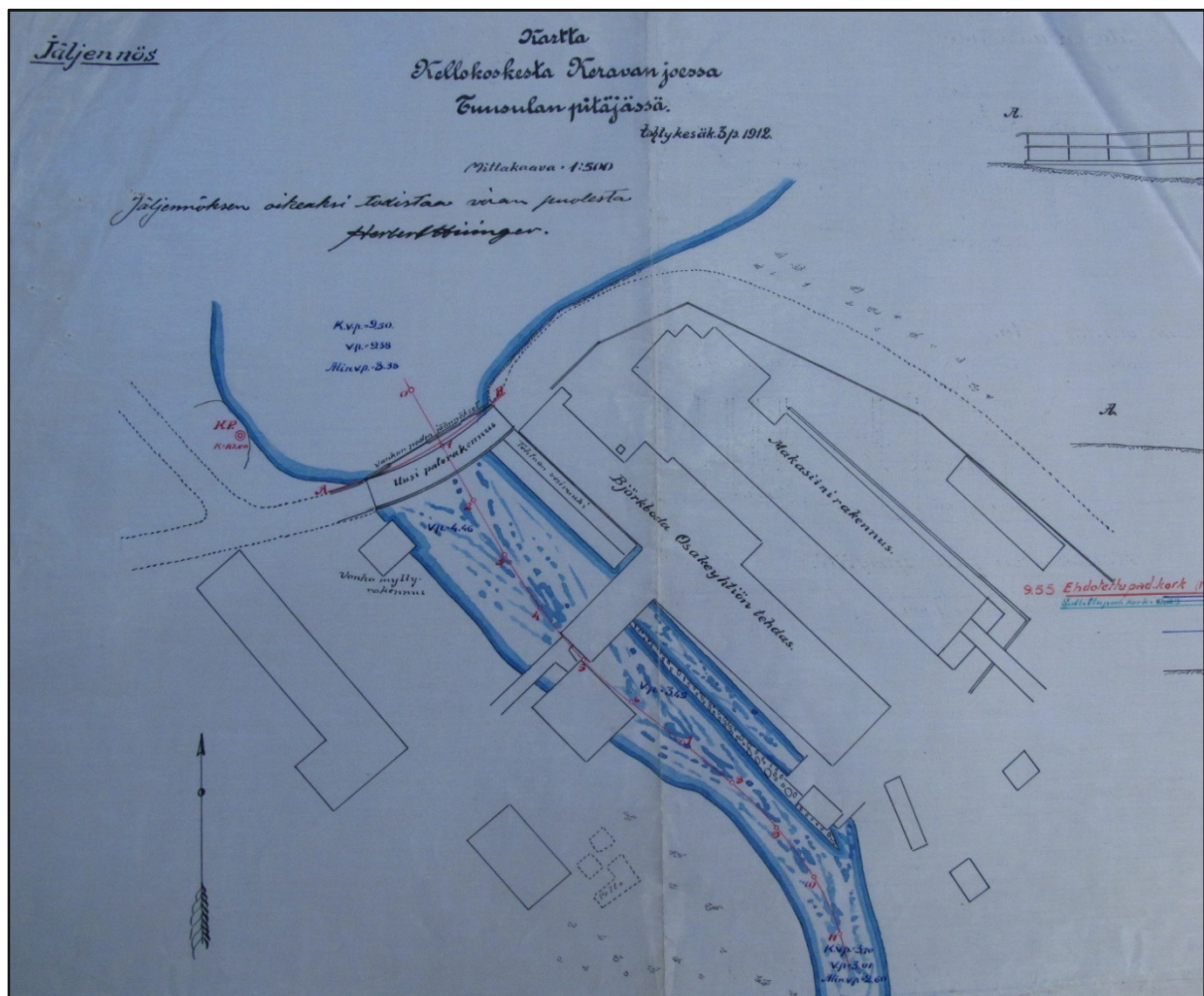

Kuva 4 Esimerkkejä Kellokosken tehtaalla vuonna 1932 valmistetuista tuotteista: painikkeita, meijeriastioita ja paloruiskuja.⁴⁰

³⁸ Härö 1983, Tenkanen 2005: 23

³⁹ Rosenberg 1995: 228

⁴⁰ Kuvat: Kansalliskirjasto, pienpainatteet, Kellokosken tehdas.

Kartta 6 Karttajiäljennös vuonna 1912 laaditusta Kellokosken ruukkia esittävästä kartasta. Tutkimusalueella joen länsirannalla sijaitsee vanhan myllyn lisäksi uusia rakennuksia sekä L-kirjaimen muotoinen hiilihuone.⁴¹

Ruukkia uudistettiin jälleen 1930-luvulla, jolloin ruukille rakennettiin uusia tehdasrakennuksia. Padon yhteyteen rakennettiin vuosina 1932–33 voimalaitos. Kosken länsirannalle rakennettiin vuosina 1939–50 tehdasrakennus (valimo ja lämpötehdas), jonka eteläpuolella oleva tehdasrakennus on vuodelta 1961. Hieman kauempana tehdasrakennusten kaakkoispuolella itärannalla on kolmikerroksinen meijeriastiatehdas, ns. Lasipalatsi, vuodelta 1938. 1930-luvun lopulla ruukilla oli noin 240 työntekijää.⁴²

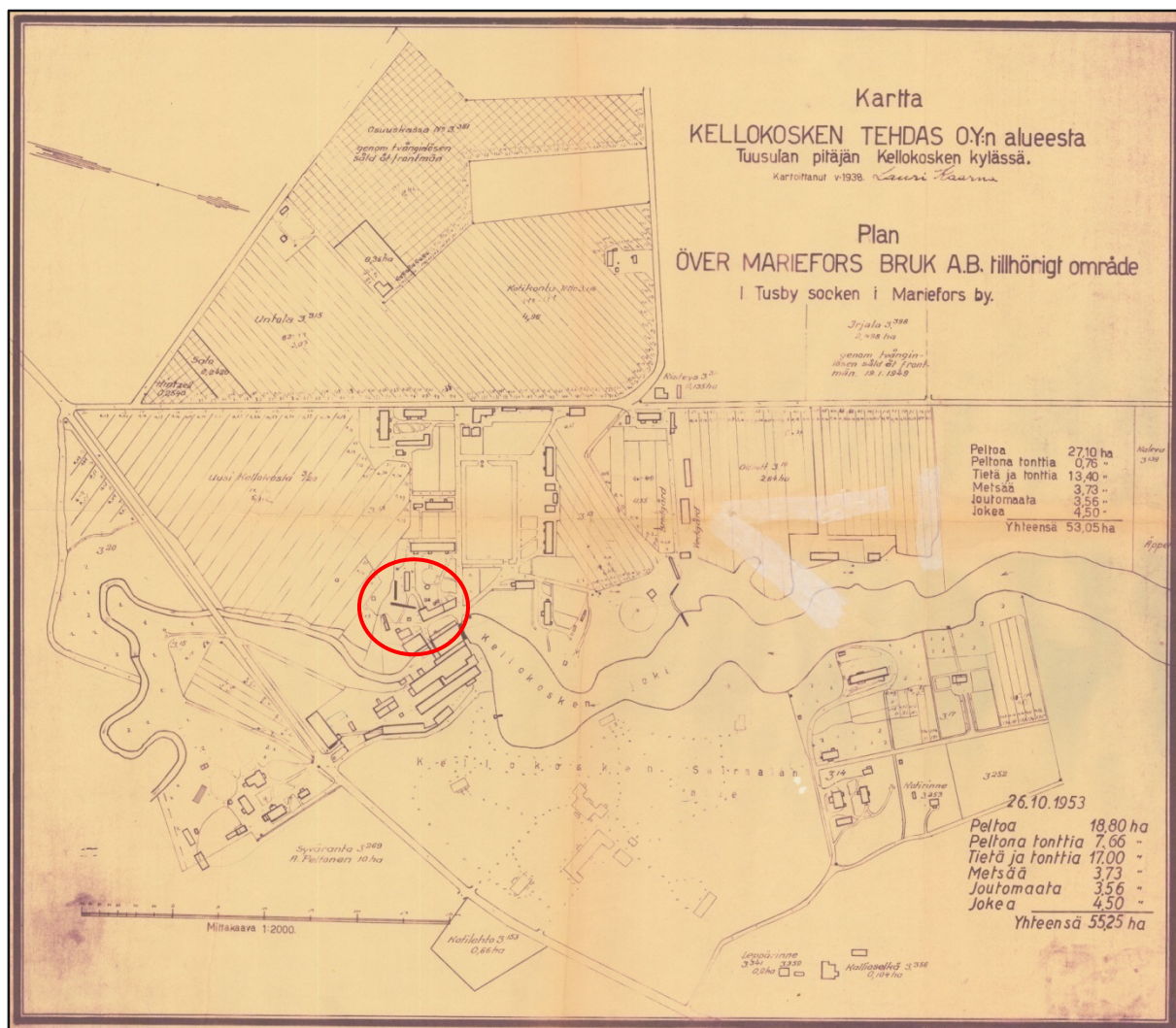
Kellokosken tehdas toimi myös toisen maailmansodan aikana, vaikkakin pienemmällä tuotannolla. Tällöin tehtaalla valmistettiin sotatarvikkeita. Tehdas säästyi sodan aikana suurilta aineellisilta tuhoilta. Tehdasaluetta pommitettiin elokuussa 1942. Kuusi pommia

⁴¹ Karttalähde: KA/ULH Ikanslia ad 163/452 2d 13/12, 268:01

⁴² Härö 1983

osuksi lähelle asuinrakennuksia, mutta henkilövahingoilta säästyttiin.⁴³ Sotien jälkeen Kellokosken ruukilla valmistettiin muun muassa alumiiniveneitä⁴⁴.

Kellokosken tehdas Oy – Mariefors Bruk Ab lakkasi toimimasta huhtikuussa 1963, kun Kellokosken ruukki siirtyi Oy Fiskars Ab:n omistukseen. Tehtaan päätuotteita olivat nyt tynnyrit ja jätessäkkilinet. Vähitellen teollinen toiminta ruukilla hiipui. Vuonna 1979 jäljelle jääneet vanhat koneet purettiin ja viimeiset 32 työntekijää jäivät ilman työtä. Ruukin vanhoissa rakennuksissa toimii edelleen pienyrityksiä, mutta laajamittakaavainen teollinen toiminta alueella on päättynyt.⁴⁵

Kartta 7 Kellokosken tehdas alue vuonna 1938 laaditussa kartassa. Tutkimusalueella (merkitty karttaan punaisella ympyrällä) joen länsirannalla näkyy tehdasrakennuksia, hiilihuone sekä muutamia pienempiä rakennuksia.⁴⁶

⁴³ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 163

⁴⁴ Härö 1983

⁴⁵ Forssell & Carlander-Reuterfelt 2009: 210, Härö 1983

⁴⁶ Karttalähde: ELKA/1053 Kellokosken tehdas Oy numero 7.

4 Tarkkuusinventointi

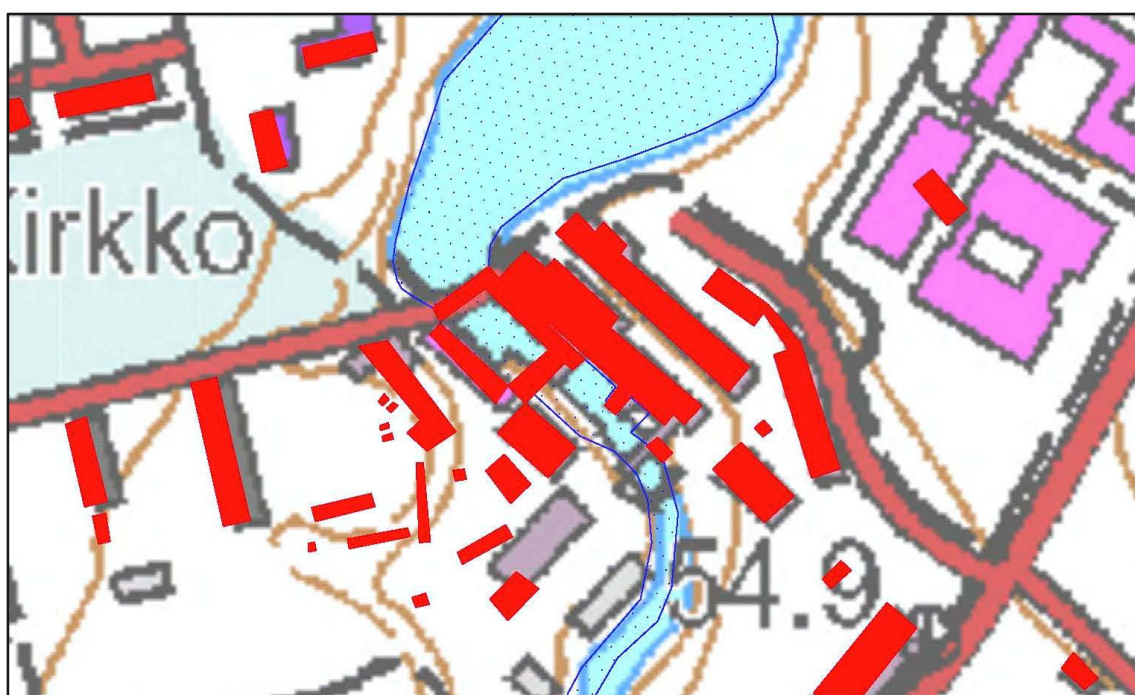
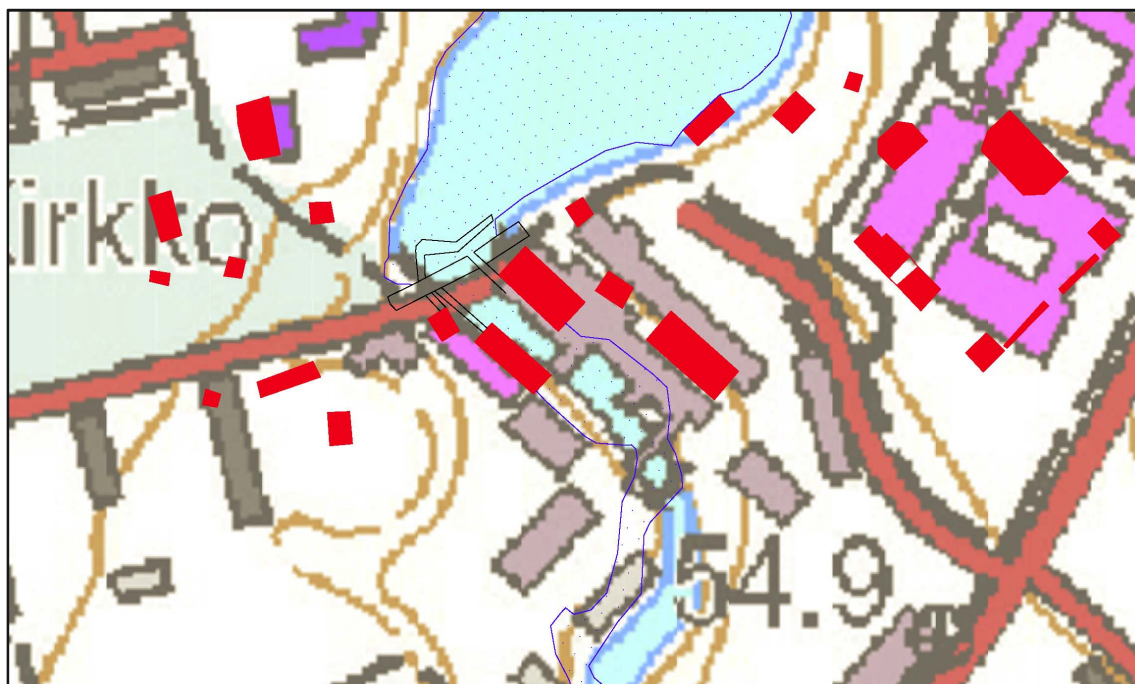
4.1 Inventointimenetelmät

Ennen maastotöitä marraskuussa 2010 perehdyttiin olemassa olevaan kirjallisuuteen ja arkistomateriaaliin sekä Kellokosken ruukia esittäviin vanhoihin karttoihin ja piirustuksiin. Arkistotyön tavoitteena oli selvittää Kellokosken ruukin maankäytön historialliset vaiheet. Arkistonselvityksen yhteydessä asemoitiin AutoCAD-ohjelmalla ruukin historian eri rakennusvaiheita esittäviä karttoja nykykartalle⁴⁷. Asemoinnin tarkoituksena oli havainnollistaa etenkin ruukin varhaisvaiheiden rakennusten sijaintia nykymaastossa sekä auttaa maastotöiden suunnittelua.

Arkistonselvityksen jälkeen toteutettiin kolmen päivän mittainen tarkkuusinventointi Kellokosken ruukin länsiosassa, joen länsirannalla. Inventoinnin kenttätyövaiheessa maanpäälle havaitut rakenteet dokumentoitiin ja kartoitettiin. Lisäksi paikalla sijainneiden vanhojen rakennusten paikoille kaivettiin lapioilla koekuoppia. Koekuoppien paikat valittiin maastohavaintojen sekä asemoitujen historiallisten karttojen perusteella.

Kaikki havaitut rakenteet dokumentoitiin valokuvaamalla ne digitaalikameralla (MV/RHO 218004: 1-30) ja kirjoittamalla niistä sanalliset kuvaukset. Havaitut rakenteet ja kaivetut koekuopat kartoitettiin tunnettuun koordinaatistoon takymetrillä. Kiintopistetiedot sekä alueen pohjakartta saatiin käyttöön Tuusulan kunnalta. Takymetrin orientointi tehtiin kiintopisteiden (rajapyykkien) 1 ja 48 avulla. Koordinaatit ovat ilmoitettu VVJ-koordinaatistossa. Lisäksi tutkimusalueelle tehtiin mittaustyön helpottamiseksi apupisteitä. Korkeus alueelle tuotiin korkeuskiintopisteestä 74223K (55.16 mmpy). Korkeuspiste oli pallopäinen pultti rakennuksen perustassa joen itärannalla. Korkeus on ilmoitettu N2000-järjestelmässä.

⁴⁷ Asemoidut kartat (1-6): 1. Kartta vuodelta 1814. Kartta julkaistu teoksessa Honkanen 2002, 2. Kartta vuodelta 1821. KA/Sto kd 79/97 2D 1/13, 271:01, 3. Kartta vuodelta 1865. KA/MH B50a 1/34-35, 4. Kartta vuodelta 1885. ELKA/1053 Kellokosken tehdas Oy. Nro 1, 5. Kartta vuodelta 1912. KA/ULH Ikanslia ad 163/452 2d 13/12, 268:01, 6. Kartta vuodelta 1938. ELKA/1053 Kellokosken tehdas Oy. Nro 7.

Kuvat 5 - 6 Esimerkit nykykartalle asemoiduista historiallisista kartoista. Ylemmässä kartassa on esitetty vuoden 1814 kartta asemoituna nykykartalle ja alemmassa vuoden 1938 kartta. Vanhoissa kartoissa esitetyt rakennukset ovat merkitty karttoihin punaisella. Patoallas ja joki näkyvät sinisinä.⁴⁸

⁴⁸ Kartta vuodelta 1814, kartta on julkaistu teoksessa Honkanen 2002: Kellokosken kyläkirja. Kartta vuodelta 1938 ELKA/1053 Kellokosken tehdas Oy. Nro 7. Pohjakartta © Maanmittauslaitos 2008.

4.2 Inventointihavainnot

Tutkimusalueella sijaitsevat jyrkkärinteisessä terassissa 14 maan sisään menevää varasto- tai kellarirakennusta sekä kaksi mahdollista sortuneen varastorakennuksen pohjaa. Osa rakennuksista oli yhä varastokäytössä, osa taas sortuneita ja kasvillisuuden peittämiä. Varastorakennukset ajoittuvat 1900-luvun alkuun. Terassin rinteeseen itäpuolella on sijainnut vuosina 1898–1985 hiilivarasto, josta maanpinnalle erottui mahdollinen katkelma rakennuksen betonista perustusta. Lisäksi alueelta havaittiin irtonaisia myllynkiviä sekä 1900-luvun alkupuolen rakennuksen betoninen perusta.

Varastorakennus 1

Betonirakenteinen varastorakennus sijaitsee koilliseen päin laskevassa rinteessä. Suuaukko avautuu koilliseen. Noin 0,9x0,6 m kokoinen suuaukko johtaa alaspäin. Suuaukko on peitetty pelleillä. Varaston etuseinää on näkyvissä noin 1,8 m leveydeltä ja rakennusta 1,5 m korkeudelta. Sisältä varasto on noin 2,2 m pitkä. Rakennuksen seinät ovat osittain sortuneet.

Varastorakennuksen 1 pohjoispuolella on rinteessä halkaisijaltaan noin 1,5 m kokoinen myllynkivi. Kiven keskellä oleva reikä on halkaisijaltaan noin 0,28 m kokoinen. Ulkoreunalla kiveä kierteää 8 cm leveä rautavanne. Myllyn kiven vieressä rinteeseen päällä on mahdollinen betoniperustuksen osa. Perustus on noin 2,7 m pitkä ja noin 0,6 m korkea. Perustus vaikuttaa irtonaiselta ja on mahdollisesti siirretty paikalleen muualta.

Kuva 7 (vasemmalla) Varastorakennus 1 kuvattuna idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 8 (oikealla) Varastorakennuksen 1 vieressä oleva myllynkivi ja sen yläpuolella oleva betoniperustuksen osa. Kuvattu idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 2

Betoni-, tiili- ja sementtitiilirakenteinen varastorakennus sijaitsee koilliseen päin laskevassa rinteessä. Oviaukko on koilliseen. Rakennuksen etuseinää on näkyvissä noin 2,2 m leveydeltä ja noin 1,6 m korkeudelta. Oviaukko on 1,15 m leveä. Sisältä varasto jakautuu kahteen peräkkäiseen huoneeseen. Etummainen huone on noin 1,23 m pitkä ja taaempi noin 2,5 m pitkä. Rakennuksen seinät ovat osittain sortuneet.

Kuva 9 (vasemmalla) Varastorakennus 2 kuvattuna idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 10 (oikealla) Varastorakennus 2 sisältä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 3

Betonirakenteinen varastorakennus sijaitsee itään päin laskevan rinteiden yläpuolella lähes tasaisella maalla. Rinne alkaa noin 3 m päässä varastosta. Varaston oviaukko on itään. Varasto on suurimmaksi osaksi runsaan kasvillisuuden ja maan peitossa. Rakennuksen etuseinää on näkyvissä noin 1,5 m leveydeltä ja noin 0,85 m korkeudelta. Oviaukko on 0,75 m leveä. Sisältä varasto on noin 1,4 m pitkä.

Kuva 11 Varastorakennus 3 kuvattuna idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 4

Betoni- ja tiilirakenteinen varastorakennus sijaitsee itään päin laskevan rinteän yläpuolella lähes tasaisella maalla. Rinne alkaa laskeutua noin 2 m päässä varastosta. Varaston oviaukko on itään. Varasto on lähes täysin kasvillisuuden ja maan peitossa. Varastosta on näkyvissä sen oviaukkoa noin 1 m leveydeltä ja noin 1,5 m korkeudelta. Sisältä varasto jakautuu "eteiseen" ja sen takana olevaan puuvella suljettuun huoneeseen. Maastonmuotoja ja kasvipeitteen peittämää varaston kattoa tarkastelemalla varasto vaikuttaisi olevan noin 2 m pitkä.

Kuva 12 (vasemmalla) Varastorakennus 4 kuvattuna idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 13 (oikealla) Varastorakennuksen 4 sisäosaa. Kapean eteisen takana on seuraavaan huoneeseen johtava puuovi. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 5

Betoni- ja tiilirakenteinen varastorakennus sijaitsee itään päin laskevassa rinteessä. Varaston oviaukko on itään. Varaston sisäänkäyntiä reunustavat kolmionmuotoiset betoniseinät. Seinät ovat noin 0,2-1,6 m korkeita, korkeimmillaan oviaukon vieressä. Varaston etuseinä on noin 1,35 m leveä ja noin 2,2 m korkea. Etuseinässä oleva oviaukko on 0,75 m leveä ja 1,5 m korkea. Sisältä varasto jakautuu eteiseen ja sen takana olevaan huoneeseen. Tiloja erottaa puinen ovi. Taaempi huone on noin 2 m leveä. Huoneessa on runsaasti laudoista rakennettuja hyllyrakennelmia sekä irtonaisia lautoja. Varasto on kaikkiaan noin 4 m pitkä. Kellarin pohjoispuolella on runsaasti irtonaisia betonilohkareita.

Kuva 14 (vasemmalla) Varastorakennus 5 kuvattuna idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 15 (oikealla) Varastorakennuksen 5 sisätiloja. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 6

Betonirakenteinen varastorakennus sijaitsee itään päin laskevan rinteen yläpuolella lähes tasaisella maalla. Rinne alkaa laskeutua noin 3 m päässä varastosta. Varasto erottuu maastossa noin 0,2-0,4 m korkeana kasvillisuuden ja maan peittämänä kumpareena. Kumpare on noin 3,3 m leveä ja noin 3,6 m pitkä. Kumpareen kaakonpuoleisessa seinämässä betoniseinämää on näkyvissä noin 1,7 m pituudelta. Varaston oviaukko ei ollut näkyvissä, mutta todennäköisesti se on koilliseen päin.

Kuva 16 Varastorakennus 6 kuvattuna etelästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 7

Betoni- ja tiilirakenteinen varastorakennus sijaitsee itään päin laskevassa rinteessä. Varaston oviaukko on itään. Oviaukon edessä on noin 0,5-1,4 m korkeiden maavallien reunustama käytävä.

Varaston etuseinä on noin 6 m leveä ja sitä on näkyvissä 1,2–2,6 m korkeudelta. Varasto on noin 4,5 m pitkä. Etuseinässä oleva oviaukko on 0,8 m leveä ja 1,6 m korkea. Puinen irronnut ovi on maassa oviaukon vieressä. Varaston sisällä on yhteensä neljä tilaa. Jokaiseen huoneeseen on oviaukko. Oviaukosta sisälle katsottaessa ensimmäinen tila on eteinen, jonka vasemmalla puolella on kaksi peräkkäistä huonetta ja oikealla yksi huone. Huoneissa on muun muassa puita, lankkuja ja polkupyörä. Varastoon on vedetty myös sähköt. Varaston katto erottu maastossa kasvillisuuden ja maan peittämänä kumpareena. Katosta tulee esiin kolme ilmanvaihtohormia.

Kuva 17 Varastorakennus 7 kuvattuna idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuvat 18 - 19 Varastorakennuksen 7 sisätiloja. Kuva: U. Köngäs 2010.

Mahdollinen varastorakennus 8

Maastossa erottuva suorakaiteenmuotoinen kuoppa on todennäköisesti sortuneen tai puretun kellarin pohja tai muu varastorakennuksiin liittyvä rakenne. Kuoppa on 2,2x1,7 m kokoinen ja noin 0,4 m syvä. Sen reunat ovat selkeästi havaittavissa. Kuopan reunoilta ei havaittu betonia tai tiiliä. Kuopan keskellä kasvaa koivu, jonka juuressa on rautainen putken/hormin osa. Kuoppa sijaitsee tasaisella maalla loivasti itään päin laskevassa rinteessä.

Kuva 20 Mahdollisen varastorakennuksen 8 paikka erottuu maastossa kuoppana, jonka keskellä kasvaa koivu. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 21 Varastorakennus 9 kuvattuna koillisesta. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 9

Betonirakenteisen varastorakennuksen pohja sijaitsee itään päin loivasti laskevassa rinteessä. Varaston oviaukko on itään. Oviaukon edustalla on havaittavissa 0,1-0,8 m korkeat maavallit, jotka mahdolliset ovat jäänteet oviaukolle johtavaa käytävää reunustavista maavalleista (vertaa varastorakennus 7). Varastorakennuksen pohja on neliskanttinen. Sen katto on sortunut. Rakennus on 2x2 m kokoinen ja sitä on näkyvissä noin 1,1 m korkeudelta.

Varastorakennus 10

Betoni- ja tiilirakenteinen varastorakennus sijaitsee itään päin laskevassa rinteessä. Varaston oviaukko on itään. Oviaukon edustalla on runsaasti betonilohkareita, tiiliä ja raudan kappaleita. Mahdollisesti osa varastosta on sortunut paikoilleen. Muilta osin varasto on suurelta osin kasvillisuuden ja maan peitossa. Näkyvissä on noin 2 m leveydeltä ja 1,4 m korkeudelta seinämää. Säilynyt katto on kaareva. Varasto jatkuu ainakin 1,9 m pituudelta maan sisälle.

Kuva 22 (vasemmalla) Varastorakennus 10 kuvattuna idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 23 (oikealla) Varastorakennus 11 kuvattuna lounaasta. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 11

Betonirakenteinen varastorakennus sijaitsee itään päin laskevassa rinteessä. Varaston oviaukko on todennäköisesti itään. Varasto on sortunut ja täysin kasvillisuuden ja maan peitossa. Varasto on arviolta noin 1,8x2 m kokoinen. Korkeutta sillä on ainakin 0,8 m. Romahtanut katto on ainakin osittain paikalla irtonaisina lohkareina.

Varastorakennus 12

Betoni- ja tiilirakenteinen varastorakennus sijaitsee itään päin laskevassa rinteessä. Varaston oviaukko on itään. Varastorakennus on osittain sortunut. Oviaukon edustalla on runsaasti betonilohkareita ja tiilen kappaleita 3-4 m kokoisella alueella. Varasto on suurelta osin kasvillisuuden ja maan peitossa. Näkyvissä on noin 2 m leveä 1 m korkea huoneen etuseinä, jossa on 0,75 m leveä oviaukko. Huone jatkuu ainakin 3 m pituudelta maan alle.

Kuva 24 (vasemmalla) Varastorakennus 12 kuvattuna idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 25 (oikealla) Varastorakennus 13 kuvattuna kaakosta. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 13

Betonirakenteinen varastorakennus sijaitsee kaakkoon päin laskevassa rinteessä. Varaston oviaukko on itään. Varasto on suurelta osin kasvillisuuden ja maan peitossa. Varasto on noin 3x2,5 m kokoinen ja sen betonisia seiniä on näkyvissä vain noin 0,5 m korkeudelta. Itäseinässä oleva oviaukko on noin 0,8 m leveä. Oviaukon edustalla on irtonaisia betonilohkareita. Oviaukkoa on reunustanut matalat maavallit. Katolla on pyöreä ilmanvaihtohormin aukko.

Varastorakennus 14

Betoni- ja tiilirakenteinen varastorakennus sijaitsee etelään päin laskevassa rinteessä. Varaston oviaukko on ollut etelään. Osittain sortunut varasto on suurelta osin kasvillisuuden ja maan peitossa. Varastosta on näkyvissä sen kattoa 1,5 m leveydeltä. Varaston etuseinä on sortunut. Varaston edustalla on irtonaisia betonilohkareita noin 2 m pituudelta. Rakennus jatkuu ainakin 1,6 m pituudelta maan alle.

Kuva 26 (vasemmalla) Varastorakennus 14 kuvattuna kaakosta. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 27 (oikealla) Varastorakennus 15 kuvattuna kaakosta. Kuva: U. Köngäs 2010.

Varastorakennus 15

Betoni- ja tiilirakenteinen varastorakennus sijaitsee etelään päin laskevassa rinteessä. Varastosta on näkyvissä osittain sortunut etuseinä, jossa on kaksi oviaukkoa. Oviaukot ovat etelään. Etuseinää on näkyvissä noin 4 m leveydeltä ja noin 0,6 m korkeudelta. Lounaanpuoleinen oviaukko on 0,75 m leveä ja huone jatkuu maanalle ainakin 2,1 m pituudelta. Koillisen puoleisen suuaukon kohdalta etuseinä on sortunut ja oviaukko ei ole säilynyt. Huonetila jatkuu maan alle noin 1,5 m leveänä ja noin 2,1 m syvänä.

Mahdollinen varastorakennus 16

Itään päin laskevassa rinteessä oli noin 2,5x4 m kokoisella alueella runsaasti irtonaisia betonilohkareita. Kyseessä saattaa olla sortuneen varastorakennuksen jäänteet tai pelkkä betonilohkareista koottu kasa. Selviä seinälinjoja tai muita yhtenäisiä rakenteita paikalla ei ollut havaittavissa.

Kuva 28 Mahdollisen sortuneen varastorakennuksen paikalla erottui runsaasti irtonaisia betonilohkareita. Kuva: U. Köngäs 2010.

Hiilivarasto

Joen länsirannalle rakennettiin vuonna 1898 L-kirjaimen muotoinen, noin 30 m pitkä hiilivarasto, joka purettiin 1985. Hiilivaraston ajoluiskat olivat työväenasuntoalueen puolella ylärinteessä.⁴⁹ Nykyisin hiilivaraston pohjoisosassa sijaitsee tiilirakennus. Muuten hiilivaraston alue on tasaista hiekoitettua aluetta, jota käytetään muun muassa paikoitusalueena. Hiilivaraston paikan lounaspuolelle nousee rinne, jossa sijaitsee betonisia varastorakennuksia.

Hiilivaraston kaakkoiskulman kohdalla on hiekkatien varressa säilynyt noin 5,4 m pitkä ja noin 0,55 m korkea betoniperustuksen katkelma. Mahdollisesti kyseessä on hiilivaraston perustus.

Kuva 29 Hiilivaraston paikka nykyisin. Kuvan etualalla näkyy säilynyt betoniperustuksen osa. Kuva: U. Kögäs 2010.

Kartta 8 Hiilivarasto esitettyinä vuonna 1912 laaditussa kartassa.⁵⁰

Betoniperustus

Tutkimusalueen kaakkoisosassa sijaitsee suorakaiteenmuotoinen betoninen perustus uudemman tiilirakennuksen eteläpuolella. Samalle paikalle on merkitty rakennus vuoden 1938 kartassa. Betoniperustus on 8,3x3,5 m kokoinen ja sen päällystä on tasainen. Koillispäädyssä on perustuksen alle menevä noin 0,7x2 m kokoinen ja 1,5 m syvä kellari.

⁴⁹ Härö 1983, Tenkanen 2005: 23

⁵⁰ Karttalähde: KA/ULH Ikanslia ad 163/452 2d 13/12, 268:01

Kuva 30 Betoniperustus näkyy kuvan oikeassa reunassa tiilirakennuksen edustalla. Kuva: U. Köngäs 2010.

Koekuopat 1 ja 2

Koekuopat 1 ja 2 kaivettiin ruukin vanhan työväenasunnon (nykyisen asuinrakennuksen) ja vanhan hiilivaraston väliin, nykyiselle piha-alueelle. Vuoden 1814 kartan perusteella nykyisellä piha-alueella on sijainnut rakennusmestarin talo, sauna ja navetta, joita koekuopilla yritettiin paikallistaa.

Koekuoppa 1 kaivettiin piha-alueen pohjoisosaan. Koekuopan paikalle on merkitty rakennus vuoden 1814 kartassa. Koekuoppa oli noin 0,5x0,4 m kokoinen ja se kaivettiin noin 0,45 m syväksi. Noin 0,1 m paksun hiekkansekaisen pintamullan alta esiin tuli noin 0,12 m paksu karkea ruskea hiekkakerros. Tämän kerroksen alla oli noin 0,2 m paksu hiekkanekainen tummanruskea savikerros. Kerroksesta löytyi kivisavesta tehty pyöreä pelikuula (KM 2010079:1), hiiltä, tiiltä, vihertävää pullolasia ja modernin punasavikeramiikan kappale. Kerroksen alta esiin tuli vaalean ruskea savi.

Koekuoppa 2 kaivettiin piha-alueen keskikohdalla. Paikalle on merkitty ensimmäistä kertaa rakennus vuoden 1814 kartassa. Samalla paikalla esiintyy rakennus vielä vuonna 1865 laaditussa kartassa. Koekuoppa oli noin 0,5x0,6 m kokoinen ja noin 0,45 m syvä. Noin 0,1 m paksun hiekkansekaisen pintamultakerroksen alta esiin tuli noin 0,12 m paksu ruskea karkea hiekkakerros. Kuopan pohjoiskulmassa kerroksessa oli noin 1-5 cm paksu noensekainen juova. Kerroksen alta esiin tuli 0,05-0,1 m paksu harmaa savi, jossa oli tiilimurskaa. Pohjimmaisena esillä oli vaaleanruskea savikerros.

Molemmissa koekuopissa esiintynyt karkea hiekkakerros liittyy todennäköisesti piha-alueen tasoitukseen ja muokkaukseen. Todennäköisesti aikojen saatossa piha-alueen muokkaustyöt ja uudemmat rakennustyöt ovat tuhonneet suurimman osan vanhimmista rakennuksen jäänteistä. Kuitenkin pihan keskiosa, koekuopan 2 alue, vaikutti arkeologisesti

mielenkiintoiselta. Samalla paikalla on sijainnut rakennus vielä 1800-luvun puolivälin jälkeen.

Kuva 31 (vasemmalla) Koekuopan 1 sijainti kuvattuna idästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 32 (oikealla) Koekuopan 2 sijainti kuvattuna etelästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Koekuoppa 3

Koekuoppa 3 kaivettiin tutkimusalueen itäosaan, joen länsirannalla olevien rakennusten länsipuolelle. Vuosien 1912 ja 1938 karttojen perusteella paikalla on sijainnut rakennus, jota koekuopalla yritettiin paikallistaa.

Koekuoppa 3 kaivettiin hiekkatien ja rakennusten väliin varasto/paikoitusalueen reunaan. Koekuoppa oli noin 0,55x0,6 m kokoinen ja se kaivettiin noin 0,3 m syväksi. Noin 0,05 m paksun ruskean pintamullan alta esiin tuli noin 0,1 m paksu ruskea karkea hiekkakerros. Tämän kerroksen alla oli harmaanruskea laastin, tiilimurskan ja hiekansekainen savi. Kerroksessa oli myös hiiltä, puusilppua sekä vihertävää ikkunalasia. Noin 0,3 m syvyydeltä koekuopan pohjalta esiin tuli mahdollinen kivirakenne. Kolme vierekkäistä kiveä muodostivat tasaisen tason. Kivien yhteydestä löytyi rautaesineen katkelma.

Mahdollisesti kyseessä voi olla rakennukseen liittyvä kivirakenne. Paikalla on voinut säilyä jäänteitä ruokin 1900-luvun alun rakennuksesta.

Kuva 33 (vasemmalla) Koekuoppa 3 sijaitsi joen länsirannalla olevien rakennusten ja hiekkatien välissä. Koekuopan vieressä apulaistutkija Eeva Pettäy. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 34 (oikealla) Koekuopasta 3 esiin tullut kivitaso. Kuvassa näkyvä mitta on 0,6 m pitkä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Koekuoppa 4

Koekuoppa 4 kaivettiin tutkimusalueen eteläosaan, asuinrakennusten eteläpuolelle niittymäisen aukion reunalle. Vuoden 1938 kartan perusteella paikalla on sijainnut rakennus, jota koekuopalla yritettiin paikallistaa. Koekuopan itäpuolella oli kaksi päällekkäistä betoniekkoa. Kiekot muistuttivat muodoltaan myllynkiviä. Kiekot olivat halkaisijaltaan noin 1,7 m kokoisia ja noin 0,18 m paksuja.

Koekuoppa 4 kaivettiin piha-alueelle nousevan rinteän alapuolelle tasaiselle maalle. Koekuoppa oli noin 0,5x0,6 m kokoinen ja se kaivettiin noin 0,55 m syväksi. Noin 0,25 m paksun ruskean hiekkansekaisen saven alta esiin tuli noin 0,2 m paksu harmaanruskea savi. Näistä kahdesta päällimmäisestä maakerroksesta löytyi posliinia, luuta, muovia, punasavea ja kirkasta astialasia. Löydöt olivat moderneja. Pohjimmaisena kerroksen oli vaaleanruskea tiivis savikerros. Koekuopan koillisnurkassa kerroksessa oli noin 2 cm paksu noki- ja hiilijuova.

Koekuopan kohdalta ei havaittu jälkiä arkeologisesti mielenkiintoisista rakenteista. Todennäköisesti vuoden 1938 kartassa esitetyt pitkänomaiset rakennukset viittaavat varastorakennuksiin. Rakennukset sijaitsivat asemoidun kartan kanssa samoilla paikoilla, kuin nykyisen betoniset varastorakennukset.

Kuva 35 (vasemmalla) Apulaistutkija Eeva Pettäy koekuopan 4 vieressä. Kuvattu etelästä. Kuva: U. Köngäs 2010.

Kuva 36 (oikealla) Koekuoppa 4. Kuva: U. Köngäs 2010.

5 Tulokset

Tuusulan Kellokosken ruukilla suoritettiin tarkkuusinventointi 27.–29.10.2010. Maastotyövaihetta edelsi arkistoselvitys. Tutkimusten tarkoituksena oli selvittää ruukinalueen maankäytön historialliset vaiheet, kartoittaa tutkimusalueella maanpinnalle erottuvat historiallisen rakenteet sekä määrittää mahdollisten jatkotutkimusten tarve alueella. Tutkimusalueella on tarkoitus kunnostaa alueella sijaitsevat pilaantuneet maakerrokset. Arkistoselvityksen ja tarkkuusinventoinnin avulla määritettiin ne alueet, missä mahdollisesti arkeologisesti mielenkiintoisia kerroksia ja/tai rakenteita voi tulla esiin (ks. liite 3 kartta 3).

Kaikki paikalta havaitut maanpinnalle näkyvät rakenteet ajoittuvat etupäässä 1900-luvulle. Betoniset varastorakennukset ovat rakennettu 1900-luvun alussa. Todennäköisesti varastorakennukset ovat rakennettu 1920-luvulla. Tenkanen (2005: 31) on kuvannut varastorakennukset vuoden 1929 rakennuskantaa esittävään karttaan. Varastorakennusten paikalla on vuonna 1938 laaditussa yksityiskohtaisessa ruukkialuetta esittävässä kartassa esitetty pitkänomaisia tummalla väritettyjä rakennuksia, sekä muutama pienempi neliskanttinen rakennus. Nämä vuoden 1938 kartan rakennukset osuvat yhteen kartoitettujen varastorakennusten kanssa ja merkkäavat todennäköisesti varastorakennuksia. Varastorakennusten alue on määritetty muinaisjäännösalueeksi. Rakenteet jatkuvat maan alle. Varastorakennusten lisäksi länsirannalle vuonna 1898 rakennetun puisen hiilihuoneen paikalla on voinut säilyä rakennukseen liittyviä maanalaisia rakenteita. Hiilihuone purettiin vuonna 1985. Paikalta havaittiin maan päälle erottuva betoniperustus, joka saattaa liittyä hiilihuoneeseen.

Vanhimpia, ruukin alkuaikaan liittyviä rakennuksia yritettiin paikallistaa alueen länsiosasta, nykyisen asuinrakennuksen pihalta. Vanhojen rakennusten paikoille kaivetuista koekuopista ei havaittu selkeää kulttuurikerrosta tai rakenteita. Todennäköisesti pihaa on muokattu jo

jonkin verran työväenasuntoja rakennettaessa ja 1800–1900-lukujen taitteessa kun pihan itäreunaan rakennettiin hiilivarasto. Piha-alueelle kaivetusta koekupista esiin tuli noin 0,12 m paksu täytemaakerros. Täytemaakerroksen alta esiin tuli sekoittuneita kerroksia. Mielenkiintoisin alue on pihan keskellä, jossa samassa paikassa on esitetty sijaitsevan rakennus vuosina 1814–1865 laadituissa kartoissa. Vaikka maakerrokset olivat sekoittuneita, havaittiin koekuopasta 2 mahdollinen palokerros ja koekuopasta 1 löydettiin kivisavesta valmistettu pelikuula. On mahdollista, että piha-alueelta voi tulla esille arkeologisesti mielenkiintoisia kerroksia. Lisäksi tutkimusalueen itäosaan kaivetusta koekuopasta 3 havaittiin mahdollisia 1900-luvun alun rakennukseen liittyviä rakenteita. Koekuoppa 3 kaivettiin paikalle, jossa vuosien 1912 ja 1938 kartoissa on esitetty sijainneen rakennus.

Helsingissä 14.12.2010

Ulrika Köngäs

6 Lähteet

Historialliset kartat:

Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA):

Situationsplan öfver åbyggnaderna vid Mariefors Bruk. Kartta vuodelta 1885. sig. 1053 Kellokosken tehdas Oy. Numero 1.

Karta öfver Mariefors jernbruks lägenheter, Kellokoski. Kartta vuodelta 1865. sig. 1053 Kellokosken tehdas Oy. Numero 2.

Kartta Kellokosken tehdas Oy:n alueesta Tuusulan pitäjän Kellokosken kylässä. Kartta vuodelta 1938. sig. 1053 Kellokosken tehdas Oy. Numero 7.

Kansallisarkisto (KA):

Geometrisk charta öfver råerne emellan Kellokoske fräsehemman och Träskända med Thomasby.. Kartta vuodelta 1771. sig. MH B50a 1/11-19.

Charta öfver Kellokoski fräse hemmans med en del Mariefors bruks äkrar uti Thusby socken.. Kartta vuodelta 1821. sig. Sto kd 79/97 2D 1/13, 271:01.

Utdrag af Geometriska kartan öfver Thusby socken uti Helsinge härad och Nyland län (Mariefors). Kartta vuodelta 1840. sig. Sto ad 100/219 aktissa. 272:01.

Karta öfver Thusby socken. Kartta vuodelta 1843. sig. Yleisk. Ia* 173/-- 2d 17/13, 255:01

Karta öfver posfessionen Mariefors jernbruk lägenheten.. Kartta vuodelta 1865. sig. MH B50a 1/34-35.

Karta öfver possessionen Mariefors-bränneri.. Kartta vuodelta 1874. sig. MH B50a 1/39-40.

Kartta Kellokoskesta Keravanjoessa Tuusulan pitäjässä. Karttajäljennös. Alkuperäinen kartta vuodelta 1912. sig. ULH Ikanslia ad 163/452 2d 13/12, 268:01

Yhdistetyt pitäjänkarttalehdet 671:255 Jokela sekä 671:256 Kellokoski. Kartta vuodelta 1949. sig. MMH Tike ib:152, 57M PL 171, 277:04.

Kellokosken sairaalan ja Kellokosken Tehdas Oy:n alueita sekä Kellokoskella sijaitsevaa maanviljelysalueita koskeva kartta. Kartta vuodelta 1956 & 1958(?). sig. SM kd II 32/948, 56M 34/10, 274:05.

Museovirasto, rakennushistorian osaston arkisto (MVRHOA):

Planteckning af åbyggnadernes läge a undertecknads ägande jernbruk... Kartta vuodelta 1834. Karttakopio Erkki Härön ruukki-inventointiaineistossa.

Planritning öfver Mariefors järnbruk år 1869. Karttakopio Erkki Härön ruukki-inventointiaineistossa.

Planritning öfver Marieforsn järnbruk. År 1869. Karttakopio Erkki Härön ruukki-inventointiaineistossa.

Pln af Mariefors Bruks Byggnader. Ei vuosilukua. Karttakopio Erkki Härön ruukki-inventointiaineistossa.

Muut:

Kartta Kellokosken ruukin ja kartanon keskeisistä alueista patoaltaan tuntumassa. Kartta vuodelta 1814. Kartta julkaistu teoksessa Honkanen 2002: Kellokosken kyläkirja.

Muut arkistolähteet:

Härö, E. 1982: Forsbyn (Koskenkylän) ruukki. Ruukki-inventointiaineisto. Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto.

Härö, E. 1983: Mariefors (Kellokosken) ruukki. Ruukki-inventointiaineisto. Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto.

Härö, M. 1986: Tuusulan kulttuurimaisema ja rakennettu ympäristö. Kulttuurihistoriallinen inventointi. Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto.

Kansalliskirjasto, pienpainatteet. Digitoituja teollisuuden hinnastoja vuosilta 1810–1944. Kellokosken tehdas.

Tuusulan kulttuurimaisema ja rakennuskanta. Inventointiraportin luonnos. Tuusulan kunta 2005. Kopio raportista Museoviraston rakennushistorian osaston arkisto.

Vuoristo, K. 2009: Tuusulan historiallisen ajan muinaisjäännösinventointi 4.-15.5.09. Kopio Museoviraston rakennushistorian osastolla.

Painetut lähteet:

Forssell, H. & Carlander-Reuterfelt, G 2009: Ruukin elämää. Patruunoita ja työläisiä Kellokoskella. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia* 1123.

Härö, M. 1988: Kulttuurimaisema ja rakennettu ympäristö. Tuusulan kunta.

Honkanen, E. 2002: Kellokosken kyläkirja. Jyväskylä.

Laine, E. 1948: Suomen vuositoimi 1809-1884. II Ruukit. *Historiallisia tutkimuksia* XXXI,2.

Peltovuori, R. 1975: *Suur-Tuusulan historia. Tuusula – Kerava – Järvenpää* II. Seurakunnan perustamisesta Suomen sotaan 1643-1808.

Rosenberg, A. 1995: Väestö ja elinkeinot. *Suur-Tuusulan Historia. Tuusula – Kerava – Järvenpää* III. Suomen sodasta 1808-1809 itsenäisyyden ajan alkuun.

Tenkanen, M. 2005: *Kellokosken ruukki. Mariefors Bruk. Teollisuusalue rakennusmuistomerkkinä.*

Digitaalikuvaluettelo

Tuusula, Kellokosken ruukki 2010

MV/RHO 218004: 1-30

Kuvaaja: U. Köngäs 2010

Numero	Aihe
1	Varastorakennus 1. Kuvattu idästä.
2	Varastorakennuksen 1 vieressä oleva myllynkivi. Kuvattu idästä.
3	Varastorakennuksen 2 sisätiloja. Kuvattu idästä.
4	Varastorakennus 2. Kuvattu idästä.
5	Varastorakennus 3. Kuvattu idästä.
6	Varastorakennus 4. Kuvattu idästä.
7	Koekuoppa 1. Kuvattu idästä.
8	Koekuoppa 2. Kuvattu etelästä.
9	Varastorakennus 5. Kuvattu idästä.
10	Varastorakennuksen 5 sisätiloja. Kuvattu idästä.
11	Varastorakennus 6. Kuvattu etelästä.
12	Varastorakennus 7. Kuvattu idästä.
13	Varastorakennuksen 7 katto. Kuvattu luoteesta.
14	Mahdollinen varastorakennus 8. Kuvattu kaakosta.
15	Varastorakennus 9. Kuvattu koillisesta.
16	Varastorakennus 10. Kuvattu idästä.
17	Varastorakennus 11. Kuvattu lounaasta.
18	Varastorakennus 12. Kuvattu idästä.
19	Koekuoppa 3. Kuvattu etelästä.
20	Koekuoppa 3. Kuvattu etelästä.
21	Varastorakennus 13. Kuvattu koillisesta.
22	Varastorakennus 14. Kuvattu kaakosta.
23	Varastorakennus 15. Kuvattu kaakosta.
24	Koekuoppa 4. Kuvattu idästä.

25	Yleiskuva. Kuvattu lounaasta.
26	Yleiskuva / varastorakennus 7. Kuvattu kaakosta.
27	Yleiskuva / hiilivaraston perustukset. Kuvattu koillisesta.
28	Yleiskuva. Kuvattu pohjoisesta.
29	Piha ja vanha rakennuksen paikka (parkkipaikka). Kuvattu koillisesta.
30	Betoniperustus. Kuvattu etelästä.

Löytöluettelo**Tuusula, Kellokosken ruukki 2010**

U. Köngäs 2010

KM 2010079: 1

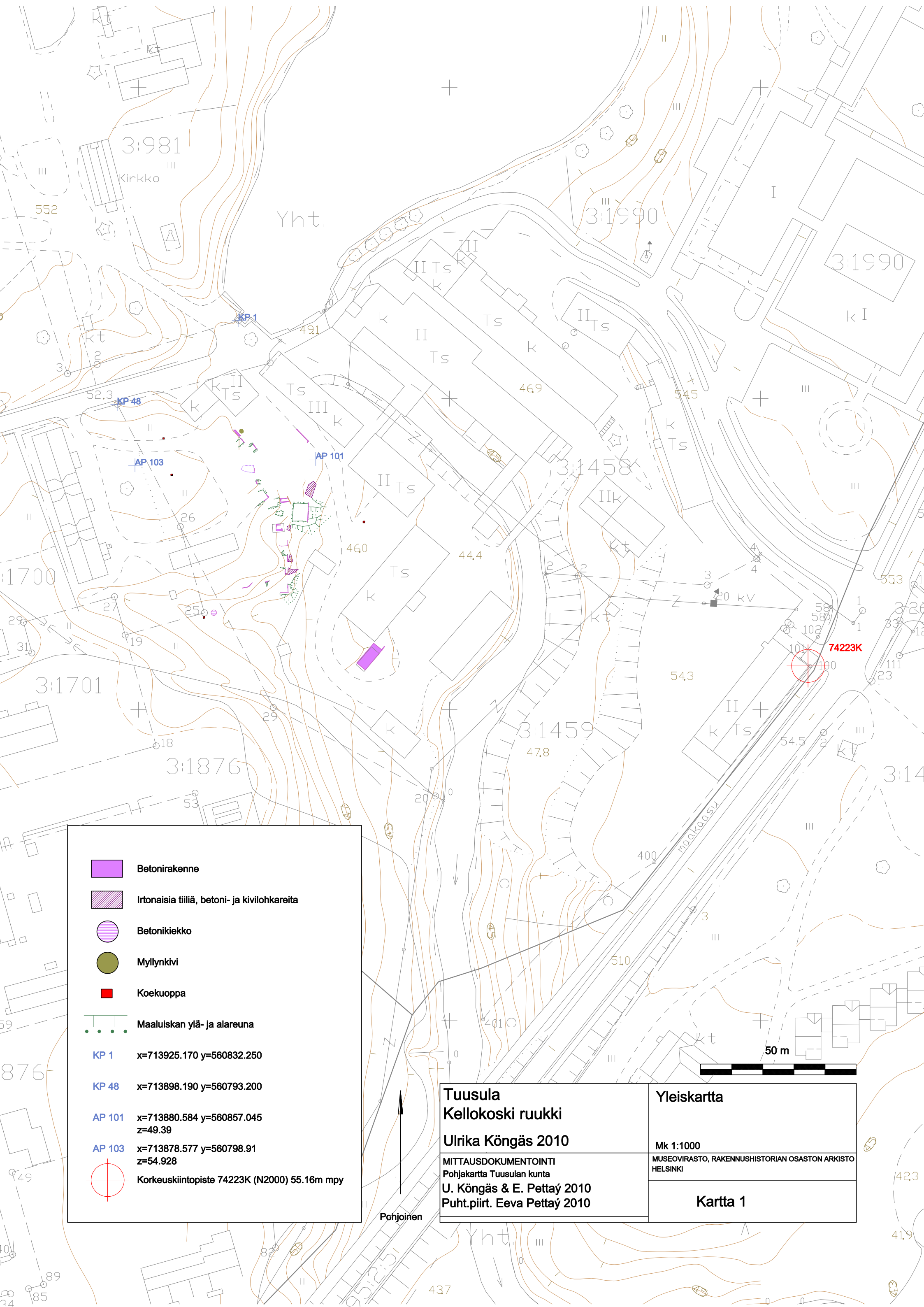
Alue	Materiaali	Laji	Kuvaus	Paino g	Mitat mm
Koekuoppa 1	Kivisavi	Pelikuula	Pyöreä kuula	9,49	Halkaisija 20

Karttaluettelo

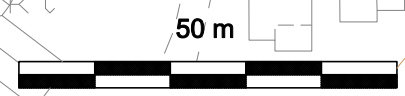
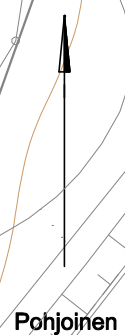
Tuusula, Kellokosken ruukki 2010

U. Kögäs 2010

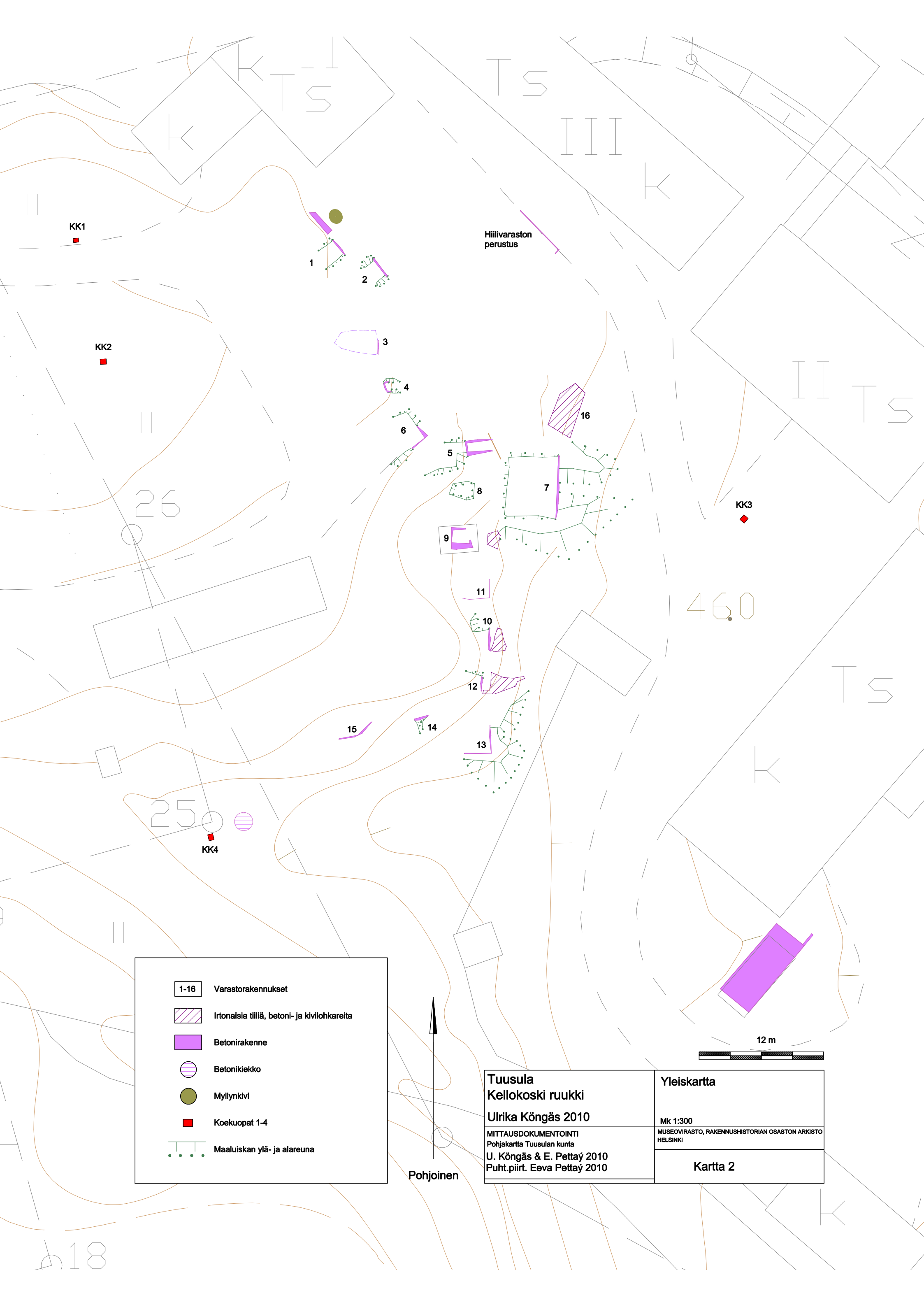
Nro	Kartta	Mk	Mittausdokumentointi	Puht.piirt.
1	Yleiskartta	1:1000	U. Kögäs & E. Pettay	E. Pettay
2	Yleiskartta	1:300	U. Kögäs & E. Pettay	E. Pettay
3	Tutkimuksellisesti ja suojelullisesti mielenkiintoiset alueet	1:500	U. Kögäs & E. Pettay	E. Pettay

	Betonirakenne
	Irtonaisia tiiliä, betoni- ja kivilohkareita
	Betonikiekko
	Myllynkivi
	Koekuoppa
	Maaluiskan ylä- ja alareuna
KP 1	x=713925.170 y=560832.250
KP 48	x=713898.190 y=560793.200
AP 101	x=713880.584 y=560857.045 z=49.39
AP 103	x=713878.577 y=560798.91 z=54.928
	Korkeuskiintopiste 74223K (N2000) 55.16m mpy

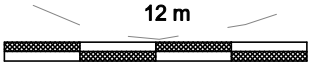

Tuusula Kellokoski ruukki Ulrika Köngäs 2010 MITTAUSDOKUMENTOINTI Pohjakartta Tuusulan kunta U. Köngäs & E. Pettäy 2010 Puht.piirt. Eeva Pettäy 2010	Yleiskartta Mk 1:1000 MUSEOVIRASTO, RAKENNUSHISTORIAN OSASTON ARKISTO HELSINKI Kartta 1
---	---

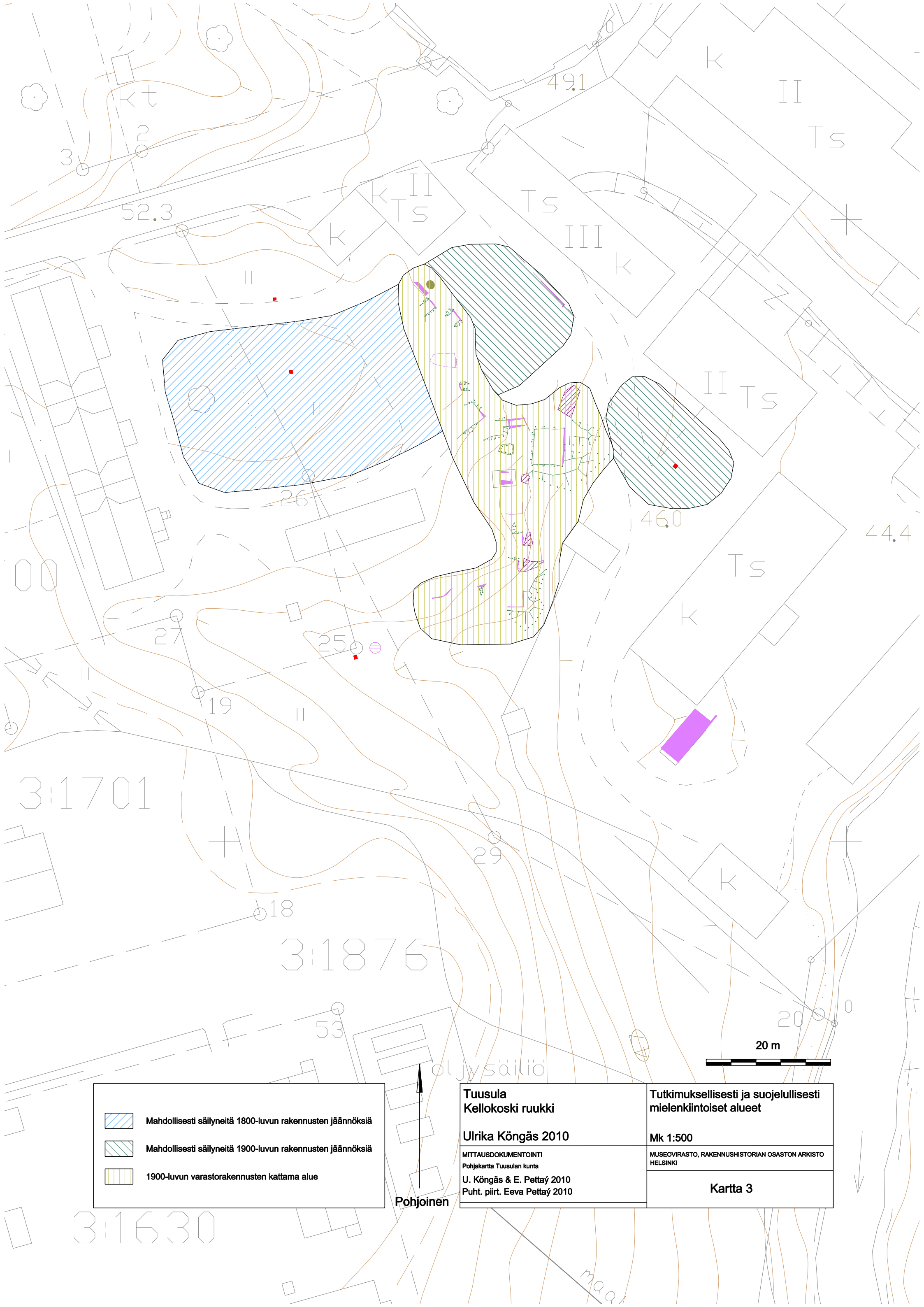

1-16	Varastorakennukset
	Irtonaisia tiiliä, betoni- ja kivilohkareita
	Betonirakenne
	Betoniekikko
	Myllynkivi
	Koekuopat 1-4
	Maaluiskan ylä- ja alareuna

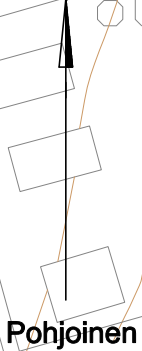
Pohjoinen

Tuusula Kellokoski ruukki Ulrika Kõngäs 2010 MITTAUSDOKUMENTOINTI Pohjakartta Tuusulan kunta U. Kõngäs & E. Pettay 2010 Puht.piirt. Eeva Pettay 2010	Yleiskartta Mk 1:300 MUSEOVIRASTO, RAKENNUSHISTORIAN OSASTON ARKISTO HELSINKI Kartta 2
---	--

	Mahdollisesti säilyneitä 1800-luvun rakennusten jäännöksiä
	Mahdollisesti säilyneitä 1900-luvun rakennusten jäännöksiä
	1900-luvun varastorakennusten kattama alue

**Tuusula
Kellokoski ruukki**

Ulrika Köngäs 2010

MITTAUSDOKUMENTOINTI
Pohjakartta Tuusulan kunta
U. Köngäs & E. Pettäy 2010
Puht. piirt. Eeva Pettäy 2010

**Tutkimuksellisesti ja suojellisesti
mielenkiintoiset alueet**

Mk 1:500

MUSEOVIRASTO, RAKENNUSHISTORIAN OSASTON ARKISTO
HELSINKI

Kartta 3

